

Identifying the drivers affecting the future of privatization in the Islamic Republic of Iran with a future research approach

Asadollah Babaiefard¹ | Shaho Rastegari² | Mohsen Niazi³

Abstract

Despite the consensus of mainstream economics on the positive effects of privatization, such as increasing efficiency and productivity, reducing production costs, increasing income and growth; There are many empirical evidences in different countries that challenge the theoretical and empirical adequacy of this opinion. This research has identified the factors affecting the future of privatization in the Islamic Republic of Iran with a future research approach. In terms of practical purpose and in terms of a combination of documentary and survey methods and in terms of nature; It is analytical and exploratory. By reviewing the theoretical and experimental research literature and in-depth interviews with the elites of the labor and production society (labor activists, small business owners, government bureaucrats, labor experts, executive and academic experts, and journalists) who have sufficient expertise and experience around had privatization issues, in the framework of the cross-effects matrix, they scored the drivers based on the degree of influence and effectiveness, in order to finally reach the answer to the question that the most important components and drivers affecting the success of privatization in the Islamic Republic What are Iran? And to what extent and how do they affect each other? The data was entered into MikMak software, and then eighteen primary drivers were identified and defined in the framework of the cross-effect matrix. Finally, according to the high score of direct and indirect impact, six key drivers and levers with the greatest impact on the future state of privatization were identified, including the paradox of interests, government obesity, public trust, controllability, the attitude of officials and taking over the unproductive sector.

Keywords: Privatization, drivers, future research, Mikmaq, work and production society .

1. Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran.

2. responsible author: Phd student of social issues of Iran, Kashan University, Kashan, Iran.

Email: shahorastegari@gmail.com

3. Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Kashan University, Kashan, Iran.

Cite this Paper: Babaiefard, A & Rastegari, Sh & Niazi, M (2024). Identifying the drivers affecting the future of privatization in the Islamic Republic of Iran with a future research approach. *Future Studies of the Islamic Revolution*, 2(5), 103–129.

Publisher: Imam Hussein University

© Authors

This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) (CC BY 4.0) .

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شناسایی پیشران‌های مؤثر بر آینده خصوصی‌سازی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد آینده‌پژوهی

اسدالله بابایی فرد^۱ | شاهو رستگاری^{۲*} | محسن نیازی^۳

چکیده

علی‌رغم اجماع جریان اصلی علم اقتصاد بر تأثیرات مثبت خصوصی‌سازی نظیر افزایش کارایی و بهره‌وری، کاهش هزینه‌های تولید، افزایش درآمد و رشد؛ شواهد تجربی متعددی در کشورهای مختلف وجود دارد که کفایت نظری و تجربی این نظر را به چالش می‌کشد. این پژوهش با رویکرد آینده‌پژوهی به شناسایی عوامل مؤثر بر آینده خصوصی‌سازی در جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. به لحاظ هدف کاربردی و از نظر روش ترکیبی از روش‌های اسنادی و پیمایشی و از نظر ماهیت؛ تحلیلی و اکتشافی است. با مرور ادبیات نظری و تجربی پژوهش و مصاحبه عمیق با نخبگان جامعه کار و تولید (فعالان کارگری، صاحبان کسب‌وکارهای کوچک، بوروکرات‌های دولتی، متخصصان حوزه کار، متخصصان اجرایی و دانشگاهی و روزنامه‌نگاران) که تخصص و تجربه کافی پیرامون مسائل خصوصی‌سازی داشتند، در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع به پیشران‌ها، بر مبنای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری امتیاز دادند تا در نهایت به پاسخ این سؤال برسیم که مهم‌ترین مؤلفه‌ها و پیشران‌های مؤثر بر موفقیت خصوصی‌سازی در جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟ و به چه میزان و چگونه بر همدیگر تأثیر می‌گذارند؟ داده‌ها در نرم‌افزار میک‌مک وارد گردید و سپس هجده پیشران اولیه شناسایی و در چارچوب ماتریس اثر متقاطع تعریف شد. در نهایت با توجه به امتیاز بالای تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم، شش پیشران کلیدی و اهرمی دارای بیشترین تأثیر بر وضعیت آینده خصوصی‌سازی شامل پارادوکس منافع، فریگی دولت، اعتماد عمومی، نظارت‌پذیری، نگرش مسئولان و استیلاء بخش نامولد شناسایی شدند.

کلیدواژه‌ها: خصوصی‌سازی، پیشران‌ها، آینده‌پژوهی، میک‌مک، جامعه کار و تولید.

۱. گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

۲. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

Email: shahorastegari@gmail.com

۳. گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

استناد: بابایی فرد، اسدالله و رستگاری، شاهو و نیازی، محسن (۱۴۰۳). شناسایی پیشران‌های مؤثر بر آینده خصوصی‌سازی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد آینده‌پژوهی، **نشریه علمی آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی**، (۵)، ۲، ۱۲۹-۱۰۳.

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27173674.1403.5.1.1.3>

مقدمه و بیان مسئله

در اوایل دهه ۱۹۸۰ به دنبال آشکار شدن عدم کارایی شرکت‌ها و موسسات دولتی، برنامه خصوصی سازی در راس سیاست‌های اقتصادی جهان قرار گرفت و دولت‌ها با هدف استفاده از مکانیزم و ابزارهای بخش خصوصی در جهت افزایش کارایی، مطلوبیت، سوددهی و کاهش هزینه‌های تولید واحدهای دولتی اقدام به خصوصی سازی آن‌ها کردند (پرکوپنکو، ۱۳۸۰: ۱۱). دولت‌ها با استفاده از خصوصی سازی در جستجوی افزایش درآمدها، افزایش کارایی، کاهش دخالت در اقتصاد، افزایش تنوع مالکیت، ایجاد رقابت در بازار محصولات و ملزم کردن شرکت‌های دولتی به رعایت قوانین بازار سرمایه هستند (Megginson & Netter, 2011).

علی‌رغم مخالفت‌های زیاد در آغاز خصوصی سازی، تجربه خصوصی سازی عموماً در کشورهای توسعه یافته موفقیت آمیز بوده است. از طرف دیگر، تجربه خصوصی سازی در بیشتر کشورهای در حال توسعه خیلی متنوع نبوده، به طوری که فروش شرکت‌های دولتی نتایج امیدوارکننده‌ای را در بر نداشته است (Al-Roubaiee, 2003). معمولاً گفته می‌شود شرکت‌های دولتی به دلیل عدم انگیزه مدیران و کارکنان و فقدان نظام ارزیابی عملکرد از کارایی و بازدهی پایینی برخوردارند. عدم استقرار نظام نظارتی و حسابرسی قوی و پویا و ضعف ساختاری قوانین و مقررات مربوط به حاکمیت شرکتی در شرکت‌های دولتی به کارایی کمتر و بازدهی نامناسب منجر شده است که تأیید یا رد این نظر نیازمند بررسی و تحقیق است (تاری و حنیفی‌زاده، ۱۳۹۱).

ایران پس از پایان جنگ به طوری جدی تلاش کرد با این موج جهانی همراهی کند. کوچک کردن دولت، رفع تصدی گری از دولت، حمایت از بخش خصوصی و ایجاد فضای رقابتی کلیدواژه‌هایی است که بارها توسط مسئولان و در سیاست‌گذاری‌ها به کار رفته تا خصوصی سازی را به سر منزل مقصود برساند (بهداد و نعمانی، ۱۳۹۳: ۱۹). کارخانه‌هایی که با قیمت پایین و در روندهای شتابزده و بعضاً شبه‌انگیز به افراد و گروه‌های خاص سپرده شد و مالکان جدیدی که اغلب به جای تداوم تولید و افزایش دادن بهره‌وری؛ کارگران را اخراج کردند، زمین کارخانه را فروختند و هم هزینه‌های اضافی بر تولید کشور تحمیل و هم صندوق‌های بیمه‌ها را به عنوان نهاد پشتوانه نیروی کار با محدودیت‌های منابع روبه‌رو کردند (مومنی و حاجی میرزایی، ۱۳۹۵: ۲۳۶). واگذاری بیش از

۱,۳۰۰,۰۰۰ میلیارد ریال از سهام شرکت‌های دولتی به بخش غیردولتی در سال‌های اخیر (از سال ۱۳۸۲ لغایت ۱۳۹۳)، سهم قابل توجهی از سهام در اختیار دولت را به بخش غیردولتی منتقل کرده است (سایت سازمان خصوص سازی، www.ipo.ir).

در سال‌های اخیر تجربه خصوصی سازی در شرکت‌هایی مانند نیشکر هفت‌تپه، آلومینیوم المهدی، ماشین سازی تبریز، آذرآب، هپکو، ماشین سازی و... نه تنها موفق نبوده؛ بلکه تبدیل به یک مسئله مهم در حوزه‌های اقتصاد، سرمایه اجتماعی و امنیت ملی شده که مصادیق آن را می‌توان در تعطیلی واحد تولیدی، بیکاری کارگران، تعدیل نیرو و کاهش تولید، تجمع‌های کارگری و بحران‌های مالی و اجتماعی دید و این یعنی مسیر خصوصی سازی و روندهای اجرایی آن نیاز به بازنگری و اصلاح دارند. محمد مساعد در گزارشی با عنوان «زمستان خصوصی سازی» درباره سرنوشت صد شرکت نخست دولتی واگذار شده به بخش خصوصی، نشان می‌دهد برخلاف ادعای مدافعان خصوصی سازی در طول سه دهه گذشته، شرکت‌های دولتی واگذار شده به سمت پویایی و سودآوری حرکت نکرده‌اند. از میان صد شرکت بررسی شده ۱۶ شرکت یا به کلی تعطیل شده‌اند یا در عمل تعطیل هستند. ۶ شرکت در وضعیت نیمه تعطیل به سر می‌برند و فعالیت خاصی ندارند. ۲۹ شرکت دیگر نیز دچار مشکلات جدی هستند. این مشکلات که شامل تولید با ظرفیت کمتر از توان بالقوه، کاهش تولید، مشکلات بازار و... می‌شود، در این شرکت‌ها پررنگ‌تر از دیگر شرکت‌ها بوده و هر کدام از این شرکت‌ها در دهه‌های اخیر بین وضعیت نیمه تعطیل و فعالیت کامل در نوسان بوده‌اند. در این بین بخشی از ۴۹ شرکتی نیز که در حال فعالیت مطلوب هستند، به پشتوانه مالی هلدینگ یا نهادی که به آن وابسته‌اند، متکی هستند یا فی‌نفسه بازار انحصاری و مناسبی دارند. حداقل در ۶۲ شرکت مشکلات جدی کارگری گزارش شده است. این مشکلات کارگری شامل تعدیل شدید نیرو، اخراج جمعی کارگران، پرداخت نکردن دستمزد کارگران برای ماه‌های پیاپی، و مشکلات قراردادی می‌شود (مساعد، ۱۳۹۷:۲۵).

علت رسیدن به وضعیت کنونی فرآیند خصوصی سازی در ایران از منظرهای گوناگونی قابل بررسی است. غفاری و دیگران (۱۳۹۸) استدلال کرده‌اند که دولت رانتیر در ایران پسا انقلاب از طریق دو مؤلفه افزایش حجم بودجه عمومی دولت و افزایش مقررات‌گذاری، در تلفیق با اصل ۴۴

قانون اساسی، اندازه دولت را در اقتصاد بزرگ کرده است و در نتیجه، منجر به ناکامی خصوصی سازی شده است. آن‌ها بر این باورند که خصوصی سازی در ایران در یک چرخه معیوب و متناقض افتاده است؛ چرا که این سیاست به صورت هم‌زمان و در عین بازتولید دولت رانتیر و موانع نهادی مسبب گسترش بخش دولتی، در حال اجرایی شدن است. بهمن احمدی امویی (۱۴۰۲) در توصیف ویژگی‌های اصلی و ذاتی ساختار موجود خصوصی سازی از واژه‌هایی نظیر "شتاب آلود"، "غیرشفاف"، "پرسش برانگیز"، "پاسخگو نبودن" و "پراز فساد و ناکارآمدی" بهره می‌برد و آن را یکی از ابر بحران‌های جامعه کنونی می‌داند. این پژوهش درصدد است که با احصاء نظرات خبرگان صاحب نظر در حوزه اقتصاد و خصوصی سازی؛ پیشران‌های مؤثر بر موفقیت خصوصی سازی در کشور را شناسایی نموده و ملاحظات سیاستی برآمده از نتایج را در راستای بهره‌مندی سیاست‌گذاران کلان کشور قرار دهد. تحلیل و آسیب‌شناسی خصوصی سازی، مستلزم شناخت ابعاد متکثر ساخت قدرت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بازیگران و ذی‌نفعان اصلی توسعه اقتصادی می‌باشد و این مهم بدون توجه به بنیان‌های اجتماعی دولت و اقتصاد قابل تصور نیست.

مبانی نظری پژوهش

خصوصی سازی به معنای تغییر مدیریت، تعهدات و ارزیابی‌ها از سازمان‌های دولتی و واگذاری آنها به سازمان‌های خصوصی است و بحث خصوصی سازی به‌ویژه در پدیده جهانی شدن، اهمیت مضاعفی پیدا کرده است (Baum & et al, 2018:102). خصوصی سازی کاهش نقش دولت در ارائه خدمات، کاهش یارانه‌های دولتی و مقررات‌زدایی بیشتر و انتقال خدمات از بخش دولتی به بخش خصوصی است (Bray, 2002: 201). پس از خصوصی سازی اداره فعالیت‌های تصدی دولتی می‌بایست از سوی بخش خصوصی انجام گیرد و خصوصی سازی در یک تعریف به معنای کاهش حجم دارایی دولت، فروش سهام، مقررات‌زدایی از فعالیت‌های اقتصادی و کوششی در جهت اداره فعالیت‌های اقتصادی بخش دولتی به شیوه بخش خصوصی دانسته شده است (Gupta, 2000: 45).

خصوصی سازی را می توان یک سیاست اقتصادی جهت تعادل بخشیدن میان دولت و دیگر بخش - های اقتصادی دانست که هدف اصلی آن ایجاد شرایط رقابتی و بهبود بهره وری و ارتقای کیفیت محصول و خدمات است (Hermann & Flecker, 2012: 36). بتگلیو (۲۰۰۹) از خصوصی - سازی به عنوان یک ابزار برای توانمندسازی و بهبود پاسخگویی در بخش عمومی دفاع کرده است (Battaglio, 2009). لاروکو (۲۰۱۱) بر این باور است که خصوصی سازی آموزش و پرورش، علاوه بر کاهش فشار بر بودجه دولت، با ایجاد یک بازار رقابتی در قلمرو یاددهی و یادگیری به کار آیی بیشتر در استفاده از منابع، توجه بیشتر به سلايق و انتخاب های افراد جامعه منجر و با افزایش حساسیت عمومی نسبت به آموزش و پرورش و طلب پاسخگویی بیشتر از ارائه دهندگان خدمات قادر به ارتقا کیفیت آموزش است (Larocco, 2011). با وجود این خصوصی سازی در صورتی می تواند کار آیی و کیفیت مورد نظر را محقق سازد که دارای مدیریت و نظارت کافی و مناسب بوده و از کاهش کیفیت آموزش و بروز نابرابری ها و بحران های مختلف جلوگیری کند. برخی خصوصی سازی را در مفاهیمی چون فرایند فروش اموال دولتی، استفاده از اموال بخش خصوصی، مدیریت خصوصی نسبت به اموال دولتی و یا انعقاد قرارداد برون سپاری جستجو کرده اند. این گروه بیش از همه به ظرفیت و روند خصوصی سازی توجه نموده اند (Brooks & Culinane, 2007: 56). برخی دیگر خصوصی سازی را تشکیل شراکت هایی با حداقل پنجاه درصد سهام متعلق به بخش خصوصی و در عین حال کنترل بخش ها و فرایند مشارکت بخش خصوصی با دولت می دانند (Beesley, 2005: 25).

پیشینه پژوهش

نویسنده	سال	نتایج
امینی سابق و گنج پزیران	۱۳۹۷	بین توسعه خصوصی سازی و متغیرهای خصوصی سازی به جز ضریب نفوذ بیمه با رشد مالی شرکت های بیمه رابطه معنادار و مستقیم وجود دارد.
محرم پور و فهیمی	۱۳۹۶	واگذاری شرکت تغییر معناداری در عملکرد مالی نداشته و این امر معلول واگذاری به شرکت های شبه دولتی و غیر خصوصی و در نتیجه دولتی بودن مدیریت شرکت ها پس از واگذاری است.
		از بین آثار مثبت خصوصی سازی به ترتیب مقوله های کسب درآمد

توسط دانشگاه‌ها، تنوع بخشی به آموزش عمومی، صرفه جویی در هزینه‌ها و کاهش فشار مالی دولت، رشد کمی آموزش عالی و همچنین جلوگیری از تمرکزگرایی و افزایش مشارکت مردم در امور مختلف دارای بالاترین ضریب اهمیت بوده است. از بین آثار منفی خصوصی سازی به ترتیب مقوله‌های افزایش دانش‌آموختگان بیکار، کاهش کیفیت فرآیند آموزش، طبقاتی شدن آموزش به نفع طبقات بالای جامعه، رشد کمی مراکز خصوصی سازی آموزش عالی، مدرک-گرایی و تقلب و فساد آموزشی به علاوه مشکلات ساختاری در راه‌اندازی دانشکده‌های خصوصی اشاره کرد.	۱۳۹۶	فریسی خوراسگانی و همکاران	منابع داخلی
خصوصی سازی شرکت‌های دولتی در ایران باعث تضعیف عملکرد مالی این شرکت‌ها شده است.	۱۳۹۴	بحری ثالث و دیگران	
میان عملکرد شرکت‌ها قبل و بعد از خصوصی سازی تفاوت معنی-داری وجود ندارد و خصوصی سازی باعث بهبود عملکرد شرکت‌ها نشده و حتی در بعضی از مواقع باعث کاهش سودآوری شده	۱۳۸۹	نجات و همکاران	
هنگامی دولت مالیات زیست محیطی برونزا را بر آلودگی وضع می-کند، هم شرکت دولتی و هم شرکت خصوصی، از فناوری تولید پاک‌تر برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای استفاده می‌کنند. عمدتاً شرکت عمومی کمتر به محیط زیست اهمیت می‌دهد، اما خصوصی-سازی هم عملکرد شرکت‌ها و هم محیط زیست را بهتر می‌کند.	۲۰۲۱	ژین و تان ^۱	
استفاده از برنامه‌های تعدیل در دهه ۱۹۹۰ تأثیر بلندمدتی بر ناکارآمدی بوروکراسی دولت‌ها داشته است و در آخر دولت‌هایی که بر اساس برنامه‌های تعدیل به دنبال توسعه هستند، به تدریج به تسخیر طبقات بالای داخلی در می‌آیند. چنین کشورهایی در پیشبرد منافع نخبگان اقتصادی و سیاسی در متن استبداد مهارت زیادی دارند، اما فاقد بوروکراسی لازم برای تأمین کالاهای عمومی هستند. با آغاز روند کوچک سازی دولت، فعالان اقتصادی تلاش کردند تا با انواع لابی‌ها امتیازاتی را برای خود حفظ کنند و از این طریق بوروکراسی را فلج کردند	۲۰۱۹	ریزنبرگ و همکاران ^۲	منابع خارجی

& Tan ۱ Xing

& et al ۲ Reinsberg

آینده پژوهی انقلاب اسلامی دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)

<p>۲۰۱۸</p> <p>استرین پیلیتر^۱</p> <p>بحث مالکیت خصوصی به تنهایی برای تولید خودکار منافع اقتصادی در اقتصادهای در حال توسعه مطرح نیست. پیش شرطها (به ویژه زیرساخت های نظارتی) و روند مناسب خصوصی سازی برای دستیابی به تأثیر مثبت مهم است</p>	<p>۲۰۱۶</p> <p>تسای و همکاران^۲</p> <p>خصوصی سازی نمی تواند به طور هم زمان، تلاش های نقش تحقیقات و توسعه زیست محیطی شرکت های دولتی و خصوصی را تسریع کند؛ ولی می تواند یکی را افزایش دهد، اما سرمایه گذاری شرکت دیگر را کاهش می دهد یا ممکن است تلاش های هر دو شرکت را کاهش دهد.</p>
<p>۲۰۱۱</p> <p>هانگ و همکاران^۳</p> <p>بهبود قابل توجه عملکرد شرکت ها پس از خصوصی سازی</p>	<p>۲۰۰۹</p> <p>ولچ و فرموند^۴</p> <p>اقتصادهای در حال گذار که اخیراً خصوصی سازی گسترده به مفهوم واگذاری کوپن سهام به عموم مردم را به اجرا در آورده اند، در حال آغاز واگذاری شرکت های بزرگ و متوسط خود هستند که در این راه به درک صحیح، طراحی درست و راه اندازی فوری برنامه خصوصی - سازی مرحله به مرحله نیاز دارند</p>
<p>۲۰۰۲</p> <p>کوچیندا و والاچی^۵</p> <p>در حالی که مالکیت خارجی متمرکز، عملکرد اقتصادی بنگاه های خصوصی شده را در مقایسه با بنگاه های دولتی بهبود می بخشد، مالکیت خصوصی داخلی چنین پیامدی را به همراه ندارد. همچنین، در حالی که شرکت هایی که تحت مالکیت سرمایه گذاران خارجی قرار دارند با افزایش سود و فروش به بازسازی ساختاری می پردازند، شرکت های داخلی بدون آنکه میزان سود خود را افزایش دهند، از ابعاد فروش و هزینه های نیروی کار خود می کاهند. همچنین، تمرکز مالکیت معمولاً با بهبود عملکرد همراه است</p>	

Pelletier ^۱ Estrin

^۲ Tsai & et al

^۳ Huang & et al

^۴ Welch & Fremond

^۵ Kočenda & Valachy

روش شناسی پژوهش

در این تحقیق از روش تحقیق کمی استفاده شد. هدف انجام این تحقیق بررسی پیشران های مؤثر بر موفقیت خصوصی سازی در آینده جمهوری اسلامی ایران است. در رابطه با هدف یک نوع تحقیق اکتشافی می باشد. در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل تأثیر متقاطع به تأثیر متقابل اثر مؤلفه های تحقیق بر یکدیگر پرداخته است. این روش یک فرایند یادگیری تعاملی است که در آن مجموعه ای از عناصر مختلف و به هم مرتبط در یک مدل نظام مند جامع ساختاردهی می شوند (Warfield, 1974). این روش شناسی به ایجاد و جهت دادن به روابط پیچیده میان عناصر یک سیستم کمک می نماید (Faisal & et al, 2006). عناصری که در یک سیستم اثرگذاری بیشتری بر سایر عناصر دارند از اهمیت بالاتری برخوردارند. مدلی که با استفاده از این روش به دست می آید، ساختاری از یک مسئله یا موضوع پیچیده، یک سیستم یا حوزه مطالعاتی را نشان می دهد که الگویی به دقت طراحی شده می باشد (Faisal & et al, 2006). در نتیجه، مدل سازی نرم افزار میک مک نه تنها بینشی را در خصوص روابط میان عناصر مختلف یک سیستم فراهم می نماید بلکه ساختاری را مبتنی بر اهمیت و یا تأثیرگذاری عناصر برهم بسته به نوع رابطه محتوایی تعریف شده فراهم می نماید و نمایشی تصویری به نمایش می گذارد. این روش تفسیری است، چون قضاوت گروهی از افراد تعیین می نماید که آیا روابطی میان این عناصر وجود دارد یا خیر. این روش ساختاری است؛ چون اساس روابط یک ساختار سر تا سری است که از مجموعه پیچیده ای از متغیرها استخراج شده است. این روش یک تکنیک مدل سازی است که روابط مشخص و ساختار کلی در یک مدل دیاگرام، نشان داده می شود. روش مدل سازی ساختاری تفسیری در حوزه های مختلفی استفاده شده است. ایده اصلی مدل سازی میک مک تجزیه یک سیستم پیچیده به چند زیر سیستم (عناصر) با استفاده از تجربه عملی و دانش خبرگان به منظور ساخت یک مدل ساختاری چندسطحی می باشد. در این روش متغیرهای مؤثر بر سیستم در ماتریسی $N \times N$ قرار می گیرند و بر اساس نظر کارشناسان در قالب اعداد ۲، ۱، ۰ و ۳ ارزش گذاری می شوند.

جدول ۱. مشخصات خبرگان

کد	نوع فعالیت	سابقه فعالیت (سال)	تحصیلات	رشته
۱	مدیر بخش دولتی	۱۵	دکتری	اقتصاد
۲	کارشناس بخش دولتی	۴۰	ارشد	مدیریت
۳	دانشجو	-	دکتری	اقتصاد
۴	مدیر مالی	۱۸	ارشد	حسابداری
۵	کارمند بخش دولتی	۱۵	ارشد	اقتصاد
۶	دکتری اقتصاد	۴۰	دکتری	اقتصاد
۷	دانشجو	-	دکتری	مدیریت استراتژیک
۸	دانشجو	-	دکتری	جامعه‌شناسی
۹	کارشناس بخش دولتی	۳۶	ارشد	جامعه‌شناسی
۱۰	کارشناس مؤسسه دولتی	۲۲	دکتری	اقتصاد
۱۱	مدیر مالی کارخانه	۳۰	دکتری	مدیریت مالی
۱۲	هیئت علمی	۵	دکتری	مدیریت دولتی
۱۳	کارشناس بخش دولت	۹	ارشد	مالی
۱۴	هیئت علمی	۸	دکتری	جامعه‌شناسی
۱۵	دانشجو	-	دکتری	جامعه‌شناسی
۱۶	حسابدار ارشد شرکت	۲۱	ارشد	مالی
۱۷	روزنامه‌نگار	۱۶	ارشد	اقتصاد
۱۸	معاون مدیرکل بخش دولتی	۳۰	ارشد	صنایع
۱۹	مدیرکل سابق بخش دولتی	۲۰	دکتری	سیاست‌گذاری
۲۰	هیئت علمی	۱۸	دکتری	اقتصاد
۲۱	کارشناس بخش دولتی	۸	ارشد	اقتصاد
۲۲	هیئت علمی دانشگاه	۳۰	دکتری	آمار
۲۳	هیئت علمی	۲۰	دکتری	جامعه‌شناسی
۲۴	مدیر مالی بخش خصوصی	۲۵	ارشد	مالی
۲۵	وکیل مالی	۹	دکتری	حقوق تجارت

یافته‌های پژوهش

ابتدا با مروری سیستماتیک بر ادبیات نظری مربوط به نزاع متغیرهای کلیدی تأثیرگذار بر آن را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

جدول ۲. پیشران‌های موثر بر خصوصی سازی

شماره	پیشران	مفهوم
۱	شایسته سالاری	عدم آگاهی مدیران/عدم اهلیت‌سنجی مدیران/ بوروکرات‌های جاه‌طلب/ناترازی ظرفیت نهاد مجری خصوصی سازی با مأموریت‌هایش/ عدم قاطعیت و جسارت دست اندرکاران امر واگذاری / عدم جذب مدیران باتجربه و متخصص/ نبود شایسته‌سالاری در مدیران بخش تعاون / عدم آشنایی مدیران با مزایا و روش‌های خصوصی سازی/ نبود اجماع مسئولان به موضوع خصوصی سازی
۲	استیلاء بخش نامولد	سودآوری فعالیت‌های موازی تولید/ واسطه‌گری و دلالی/ عدم توسعه بازار سرمایه/ بازده نامتعارف بازارهای غیرمولد/ خروج آسان سرمایه از کشور/ عدم حمایت از تولید داخلی/ انحصار بانک‌ها در ایجاد نقدینگی/ عدم توانایی بانک‌ها در رگولاتوری / گروگان‌گیری اقتصاد ایران توسط مافیا /
۳	فریبگی دولت	موازی‌کاری نهادی/ عدم کارایی آپاراتوس/ تمایل به حذف بخش خصوصی/تعدد دستگاه‌های نظارتی / مانع‌تراشی دستگاه‌های اجرایی در عملیاتی‌شدن فرآیند/ عدم تعامل وزارت‌خانه‌ها و شرکت‌های مادر تخصصی/ نبود نهاد تنظیم‌گر/ عدم همکاری با شورای رقابت/ عدم پاسخگویی به عملکرد مالی/ عدم کفایت قوانین حامی خصوصی سازی
۴	نظارت پذیری	فرهنگ نظارت‌ناپذیری/ابزارهای نظارتی / اقتصاد سیاسی نظارت/عدم علاقه به نظارت / خوی نظارت‌گریز مسئولان/ تعدد مراجع نظارتی/ ابزارهای نظارتی ناقص/ پارتی‌بازی در نظارت/ مصونیت از نظارت/ اعمال سلیقه در نظارت/ همپوشانی مقام ناظر/باندهای نظارت/ قدرت پایین ناظر بر منظور در سلسله‌مراتب / قدرتمندان نظارت‌گریز
۵	حاکمیت قانون	ابهام در روش‌های واگذاری/ اراده معطوف به قانون‌گریزی/ نبود انگیزه در اصلاح قوانین/ فساد سازمان‌یافته/نبود چارچوب دقیق برای انتخاب متقاضی/ عدم کفایت قوانین تسهیلگر اصل ۴۴/ مزایده محوری بجای اهلیت‌سنجی/ واگذاری شرکت‌ها بدون انجام کارشناسی دقیق و قانونی/ عدم اجرای درست قوانین / نبود مرجع قانونی برای حل و فصل اختلافات بخش خصوصی

شماره	پیشران	مفهوم
۶	شفافیت اداری	خلأهای قانونی / نبود شاخص‌های دقیق ارزیابی / عدم بروز اطلاعات / نبود سازوکار قانونی واگذاری فعالیت‌های دولتی / وجود آیین‌نامه‌های معاملاتی پیچیده خصوصی - سازی / نبود جریان شفاف اطلاع‌رسانی / خصوصی سازی غیر شفاف و تبعیض‌گرایانه
۷	فضای کسب و کار	اقتصاد ریسکی / مداخلات دولت / هرج و مرج در بازار / نبود بازار رقابتی / مداخله دولتمردان در صدور مجوزهای کسب و کار / افزایش ریسک سرمایه‌گذاری / پیش - بینی ناپذیری اقتصاد ایران / نبود فضای خلق ارزش و کارآفرینی / پیش‌بینی ناپذیری آینده اقتصادی
۸	نگرش مسئولان	نگاه انتفاعی / نگاه امنیتی / رقیب بودن خصوصی / نبود فرهنگ مشارکت / عدم اعتماد به بخش خصوصی / فسادگریزی بخش خصوصی / کارآفرین بودن بخش خصوصی / رقیب انگاری بخش خصوصی / غلبه رویکرد رفع ناترازی بودجه / خصوصی سازی به مثابه سیاست‌زدایی / تقلیل خصوصی سازی به تغییر مالکیت
۹	پارادوکس منافع	عدم برون‌سپاری فعالیت‌های سودآور دولتی / عدم تسویه به موقع دیون / ذی‌نفع نبودن کارگزاران دولتی / بهره‌مندی از رانت اطلاعاتی / انحصار تسهیلات دولتی / عدم ایجاد فرصت‌های برابر برای همگان / سوءمدیریت خریداران و مدیران منصوب
۱۰	دموکراتیزاسیون	تشکل‌یابی نیروی کار / تشکل‌یابی بخش خصوصی / آزادی بیان / آزادی مطبوعات / مشارکت نیروی کار در فرایند خصوصی سازی / به رسمیت شناختن حقوق سیاسی مدنی مردم / تقویت چانه‌زنی نیروی کار /
۱۱	سیاست خارجی توسعه‌گرا	تحریم‌های ناجوانمردانه / آثار قیمت‌های جهانی (نهادها و محصولات) / عدم درک تحولات جهان توسط مدیران / عدم درک واقعیت‌های بازار / عدم مواجهه هوشمندانه شرکت‌ها با قواعد تجارت جهانی / فضای کلی حاکم بر کشور مانند تحریم‌ها / جذب سرمایه خارجی / دیپلماسی اقتصادی / تقویت سیاست تنش‌زدایی / خنثی سازی تحریم‌ها /
۱۲	اعتماد عمومی	اولویت‌دهی به فرهنگ سازی / شکل‌گیری اجماع عمومی / ایجاد زیرساخت‌های نهادی و حقوقی / ورود رسانه ملی به بحث اقیانوس سازی افکار عمومی / رفع حساسیت‌های سیاسی و اجتماعی نسبت به خصوصی سازی / تزریق سرمایه اجتماعی / الگوسازی از کارفرمایان موفق / مشارکت‌خواهی مردم / اعتمادسازی در اجتماع محلی / فضا سازی فرهنگی / اطلاع‌رسانی عمومی / جلب نظر ذی‌نفعان
۱۳	قابلیت بخش خصوصی	ناتوانمندی بخش خصوصی / عدم اهلیت بخش خصوصی / ضعف بخش تعاونی / ضعف تصدی‌گری در بخش خصوصی / عدم استفاده از پیمانکاران با توان مالی بالا / کیفیت نامناسب پیمانکاران / عدم شفافیت سوابق و پیشینه شرکت‌های خصوصی / نبود بخش خصوصی توانمند / کاهش اعتماد سرمایه‌گذاران برای ورود به خصوصی سازی

شماره	پیشران	مفهوم
۱۴	برنامه ریزی	نبود استراتژی مدون / نبود وحدت رویه / فرمالیسم صوری / آشفتگی فکری در مدیریت / نبود برنامه چندمرحله‌ای برای واگذاری فعالیت‌ها / ابهام و سردرگمی در خصوص نحوه واگذاری بنگاه‌های دولتی و شبه‌دولتی / اشتباه در اولویت‌گذاری / واگذاری شرکت‌های اعلامی در اصل ۴۴ و نه بر اساس ماهیت شرکت و بازار / عدم تعیین تکلیف سرمایه و دارایی‌های غیرمولد / فقدان تعریف مشخص از مولدسازی / ضعف نظام آماری برای شناسایی اموال / نبود برنامه‌ریزی برای نهادسازی
۱۵	جذب سرمایه‌گذار خارجی	کمبود نقدینگی در داخل / جذب سرمایه بین‌المللی / حضور شرکت‌های بین‌المللی در کشور / تعامل حسنه با نظام جهانی سرمایه‌داری / تعاملات مالی با بانک‌ها و مؤسسات مالی و اقتصادی / استفاده از ظرفیت همکاری‌های بین‌المللی / ورود به WTO / جدیدیت در وصول به معاهده واشنگتن
۱۶	اقتصاد دانش‌بنیان	ارتقای دانش / فن آوری پیشرفته / هوش مصنوعی / بهره‌گیری از بلاک‌چین و سیستم‌های مالی پیشرفته / استفاده از ظرفیت رمز - ارزهای دیجیتال / افزایش سهم دانش از تولید
۱۷	جذب نخبگان	ورود نخبگان ایرانی خارج از کشور / استفاده از ظرفیت وزارت امور خارجه و تفاهم - نامه‌های بین‌المللی / تسهیلات و تخفیفات برای جذب نخبگان علمی / استقرار نظام جامع شایسته‌سالاری و امتیازدهی به نخبگان / استفاده از ظرفیت سازمان فنی و حرفه‌ای برای مهارت‌افزایی /
۱۸	فرهنگ‌سازی	اعتلای فرهنگ کار / تقدیر از نخبگان جامعه کار و تولید / توجه به وزن کار و کوشش در نظام سلسله‌مراتب امتیاز در جامعه / فرهنگ کار شایسته / تعاملات بین‌بخشی / آگاه‌سازی و سیاست‌گذاری فرهنگی

پس از مرور ادبیات نظری و تجربی منتشر شده در زمینه خصوصی سازی در کشور با استفاده از نظر خبرگان ۹۵ پیشران را انتخاب شد و در نهایت با استفاده از روش دلفی و طی مراحل مختلف آن، ۱۸ پیشران اصلی شناسایی گردید که در نهایت با مراجعه به ۲۵ نفر از خبرگان حوزه سیاست‌گذاری، اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی در چارچوب یک ماتریس از آن‌ها خواسته شد که میزان تأثیرپذیری و تأثیرگذاری پیشران‌ها را بر یکدیگر رتبه‌بندی نمایند. کاربرد روش دلفی این است که به متخصصان اجازه می‌دهد تا به کمک پیاده‌سازی مجموعه‌ای در جریان از پرسش‌نامه‌ها و انتشار بازخورد مرتبط با آن‌ها با ادامه‌ی بحث در دورهای آتی برای رسیدن به یک توافق دوجانبه تلاش کنند. جواب‌های متخصصان بعد از پایان هر دور و بر اساس اطلاعات به دست آمده از سایر

متخصصان دخیل در تجزیه و تحلیل تغییر می‌کند. داده‌ها در نرم افزار میک مک وارد گردید و نتایج اولیه زیر احصاء گردید.

جدول ۳. امتیاز پیشران‌ها بر حسب میزان تاثیر گذاری و تاثیر پذیری

	P 1	P 2	P 3	P 4	P 5	P 6	P 7	P 8	P 9	P 0	P1 1	P1 2	P1 3	P1 4	P 15	P 16	P1 7	P1 8	T
P1	۰	۱	۲	۳	۳	۲	۱	۲	۳	۱	۳	۲	۳	۳	۱	۲	۳	۲	۳۷
P2	۳	۰	۳	۲	۲	۳	۲	۲	۳	۳	۲	۲	۳	۱	۳	۱	۳	۱	۳۹
P3	۳	۳	۰	۳	۳	۳	۳	۲	۳	۳	۱	۲	۳	۳	۳	۱	۲	۲	۴۳
P4	۲	۲	۳	۰	۳	۳	۲	۱	۲	۳	۱	۳	۲	۲	۳	۳	۳	۲	۴۰
P5	۳	۲	۱	۳	۰	۲	۲	۲	۳	۳	۲	۳	۱	۲	۲	۲	۳	۳	۳۹
P6	۳	۲	۲	۳	۳	۰	۲	۲	۲	۳	۱	۳	۲	۱	۲	۲	۳	۱	۳۶
P7	۱	۳	۲	۲	۲	۲	۰	۲	۲	۱	۳	۲	۱	۳	۳	۳	۳	۳	۳۸
P8	۳	۲	۲	۳	۲	۳	۲	۰	۲	۲	۱	۳	۳	۳	۳	۱	۳	۳	۴۱
P9	۲	۳	۳	۳	۳	۳	۲	۲	۰	۳	۳	۳	۲	۳	۳	۲	۲	۳	۴۵
P 10	۳	۲	۱	۳	۳	۲	۲	۲	۳	۰	۱	۳	۲	۲	۳	۱	۳	۲	۳۸
P 11	۱	۲	۲	۲	۱	۲	۳	۲	۳	۲	۰	۲	۳	۲	۳	۳	۲	۲	۳۷
P 12	۳	۱	۲	۲	۳	۳	۳	۳	۲	۲	۲	۰	۳	۲	۲	۲	۳	۳	۴۱
P 13	۲	۳	۳	۲	۲	۲	۳	۲	۳	۲	۲	۲	۰	۲	۳	۳	۳	۲	۴۱
P 14	۱	۲	۲	۳	۲	۲	۲	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۰	۲	۲	۱	۱	۲۷
P1 5	۱	۲	۲	۲	۳	۳	۳	۱	۲	۱	۱	۲	۲	۲	۳	۰	۳	۱	۲۹
P1 6	۱	۲	۲	۱	۱	۱	۳	۱	۲	۱	۱	۲	۲	۲	۳	۰	۳	۱	۲۹
P1 7	۳	۲	۱	۲	۲	۲	۳	۱	۳	۱	۳	۱	۳	۳	۱	۲	۰	۲	۳۶
P1 8	۲	۱	۱	۲	۳	۲	۱	۳	۱	۳	۱	۳	۱	۲	۱	۱	۲	۰	۳۰
T	۳۶	۳۵	۳۴	۴۱	۴۰	۳۸	۳۹	۳۳	۳۹	۳۷	۲۹	۴۲	۳۷	۳۸	۴۱	۳۲	۴۴	۳۴	۶۶۹

ماتریس اثرات مستقیم

به منظور شناسایی پیشران‌ها با استفاده از جستجوی منابع داخلی و خارجی و بهره‌گیری از نظرات متخصصان، ۱۸ شاخص در زمینه آینده خصوصی سازی در جمهوری اسلامی ایران شناسایی شد. سپس به منظور بررسی ارتباط بالفعل و بالقوه بین شاخص‌ها از ماتریس اثرات متقابل (۱۸*۱۸) استفاده شد. بعد از صورت‌بندی ماتریس، در قالب پرسشنامه‌ای نظرات ۲۵ نفر از متخصصان به مباحث خصوصی سازی و اقتصاد در خصوص میزان اثرگذاری و اثرپذیری بین شاخص‌ها شناسایی شد سپس با تشکیل ماتریس اثرات متقابل، روابط بین شاخص‌ها در محیط نرم افزار میک مک مشخص گردید.

جدول ۴. ویژگی‌های ماتریس اثرات مستقیم خصوصی سازی

اندازه ماتریس	۱۸*۱۸
تعداد چرخش‌ها	۲
تعداد صفرها	۱۸
تعداد یک‌ها	۶۰
تعداد دوها	۱۲۸
تعداد سه‌ها	۱۱۸
تعداد اثر بالقوه	۰
مجموع	۳۰۶
شاخص پراکندگی	۹۴,۴۴

تحلیل میزان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم عوامل

بر اساس ماتریس اثرات مستقیم، جمع سطرهاى ماتریس نشان‌دهنده میزان اثرگذاری و جمع ستون‌ها نشان‌دهنده میزان اثرپذیری یک عامل از سایر عوامل است.

جدول ۵. اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم پیشران‌ها

پیشران	عنوان	اثرگذاری (مستقیم)	اثرپذیری (مستقیم)	خالص مستقیم	تأثیرگذاری غیرمستقیم	تأثیرپذیری غیرمستقیم	خالص غیرمستقیم
P1	شایسته‌سالاری	۳۷	۳۷	۰	۵۱۵۰۳	۵۱۸۰۰	-۲۹۷
P2	استیلاء بخش نامولد	۳۹	۳۵	+۴	۵۵۲۸۹	۴۸۶۳۹	۶۶۵۰۰
P3	فربگی دولت	۴۳	۳۴	+۹	۵۹۷۱۰	۴۷۲۶۴	۱۲۵۴۶
P4	نظارت‌پذیری	۴۰	۴۱	-۱	۵۵۱۵۷	۵۶۷۵۹	-۱۶۰۲
P5	حاکمیت قانون	۳۹	۴۰	-۱	۵۳۸۷۴	۵۵۹۰۲	-۲۰۲۸
P6	شفافیت اداری	۳۷	۳۸	-۲	۵۲۲۰۵	۵۲۷۵۷	-۵۵۲
P7	فضای کسب‌وکار	۳۸	۳۹	-۱	۵۱۵۳۸	۵۴۰۲۸	-۲۴۹۰
P8	نگرش مسئولان	۴۱	۳۳	+۸	۵۶۴۸۶	۴۶۱۷۸	۱۰۳۰۸
P9	پارادوکس منافع	۴۵	۳۹	+۶	۶۱۷۶۴	۵۳۵۹۰	۸۱۷۴
P10	دموکراتیزاسیون	۳۸	۳۷	+۱	۵۳۰۸۰	۵۱۵۸۳	۱۴۹۷
P11	سیاست خارجی توسعه‌گرا	۳۷	۲۹	+۸	۵۱۲۴۶	۴۱۱۶۱	۱۰۰۸۵
P12	اعتماد عمومی	۴۱	۴۲	-۱	۵۶۵۵۰	۵۸۲۳۹	-۱۶۸۹
P13	قابلیت بخش خصوصی	۴۱	۳۷	+۴	۵۶۶۸۴	۵۱۰۷۱	۵۶۱۳
P14	برنامه‌ریزی	۲۷	۳۸	-۱۱	۳۸۰۵۷	۵۲۸۱۴	-۱۴۷۵۷
P15	جذب سرمایه‌گذار خارجی	۳۲	۴۱	-۹	۴۵۴۸۰	۵۵۹۵۶	-۱۰۴۷۶
P16	اقتصاد دانش‌بنیان	۲۹	۳۲	-۳	۴۰۵۶۱	۴۵۰۱۴	-۴۴۵۳
P17	جذب نخبگان	۳۶	۴۴	-۸	۴۹۶۸۶	۶۰۶۳۹	-۱۰۹۵۳
P18	فرهنگ‌سازی	۳۰	۳۴	-۴	۴۲۲۶۵	۴۷۷۴۱	-۵۴۷۶
Total		۶۷۰	۶۷۰	۰	۹۳۱۱۳۵	۹۳۱۱۳۵	۰

بر اساس جدول فوق پیشران P14 (برنامه ریزی) کمترین اثرگذار و پیشران P9 (پارادوکس منافع) دارای بیشترین اثرگذاری بوده اند. بر همین اساس پیشران P11 (سیاست خارجی توسعه گرا) کمترین اثرپذیری و پیشران P17 (جذب نخبگان) دارای بیشترین اثرپذیری می باشد.

تحلیل پایداری / ناپایداری سیستم بر اساس پلان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم

پراکنش متغیرها روی پلان اثرگذاری - اثرپذیری نشان دهنده ویژگی کلی سیستم است. در سیستم های ناپایدار تعداد متغیرهایی که هم اثرگذارند و هم اثرپذیر، تحولات شدیدی در آینده بر روی سیستم خواهند داشت و وضعیت کنونی آن پایدار نخواهد ماند. در این حالت شکل پراکنش متغیرها به صورت لوزی شکل از جنوب غربی به شمال شرقی نمودار خواهد بود. اما چنانچه سیستم دارای تعداد زیادی متغیر اثرگذار و در سمت مقابل تعداد زیادی متغیر اثرپذیر باشد و پراکنش متغیرها به صورت شکل L از سمت چپ نمودار ظاهر شود، سیستم پایدار است و شرایط کنونی سیستم در آینده زیاد تغییر نخواهد کرد. همان طور که از نمودار پژوهش حاضر قابل مشاهده می باشد پراکندگی عوامل نشان دهنده پایداری سیستم حاضر می باشد.

تصویر ۱. وضعیت پایداری/ناپایداری آینده خصوصی سازی در ایران

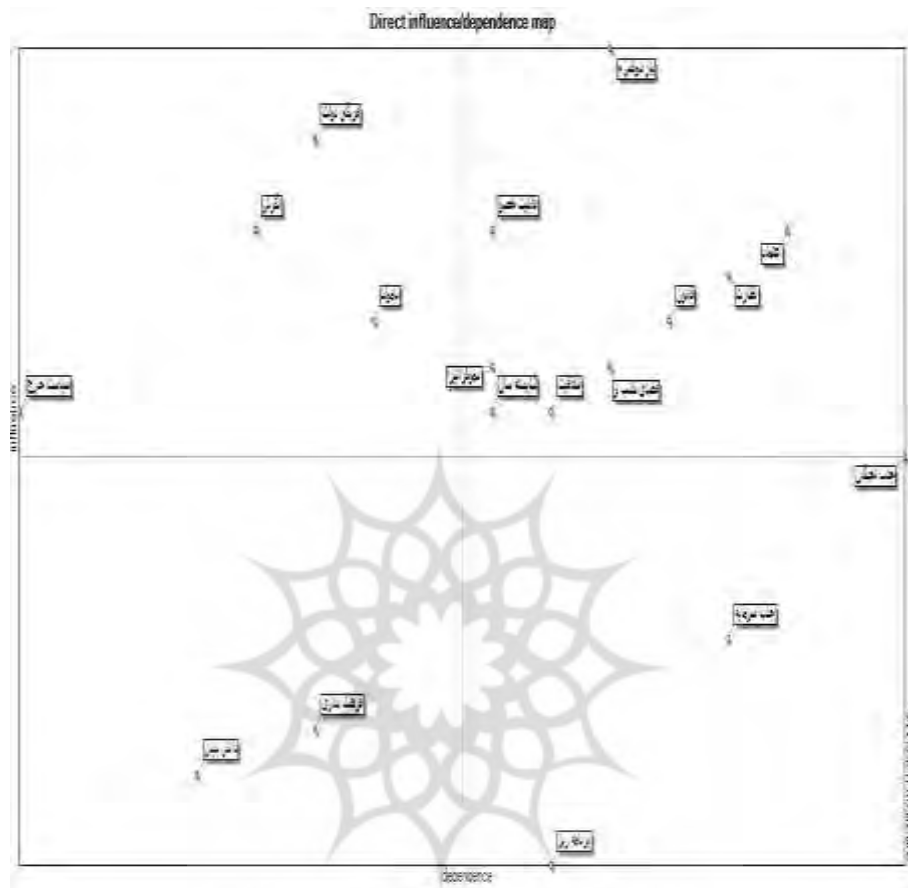
وضعیت متغیرها روی نواحی پلان اثرگذاری و اثرپذیری

پیشران‌های ناحیه یک (دووجهی یا راهبردی): این پیشران‌ها خصوصیت تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بسیار بالایی دارند و سیاست‌گذار می‌تواند با کاهش یا افزایش میزان این پیشران‌ها تغییرات زیادی را بر روی سایر پیشران‌ها و کلیت سیستم اعمال نماید. موقعیت قرارگیری این متغیرها در پلان تأثیرگذاری - تأثیرپذیری در ناحیه شمال شرقی قرار دارند (ناحیه ۱). عوامل دووجهی ظرفیت بسیار بالایی جهت تبدیل شدن به متغیرهای کلیدی سیستم را دارا هستند. پیشران‌های شماره P1 (شایسته‌سالاری)، P4 (نظارت‌پذیری)، P5 (حاکمیت قانون)، P6 (شفافیت اداری)، P7 (فضای کسب و کار)، P9 (پارادوکس منافع)، P10 (دموکراتیزاسیون)، P12 (اعتماد عمومی) و P13 (قابلیت بخش خصوصی) در این محدوده قرار دارند. این پیشران‌ها جزء متغیرهای کلیدی و استراتژیک هستند.

پیشران‌های ناحیه دو (تأثیرگذار): این پیشران‌ها بیش از اینکه از سیستم تأثیرپذیرند بر آن تأثیر می‌گذارند. بر اساس نتایج به دست آمده از نرم‌افزار پیشران‌های شماره P3 (فرهنگی دولت)، P2 (استیلاء بخش نامولد)، P8 (نگرش مسئولان)، P11 (سیاست خارجی توسعه‌گرا) جزء این دسته قرار می‌گیرند.

پیشران‌های ناحیه سه (مستقل): این پیشران‌ها اثرگذاری و اثرپذیری کمتری به نسبت سایر پیشران‌ها دارند. پیشران‌های شماره P16 (اقتصاد دانش‌بنیان) و P18 (فرهنگ‌سازی) در این ناحیه قرار دارند.

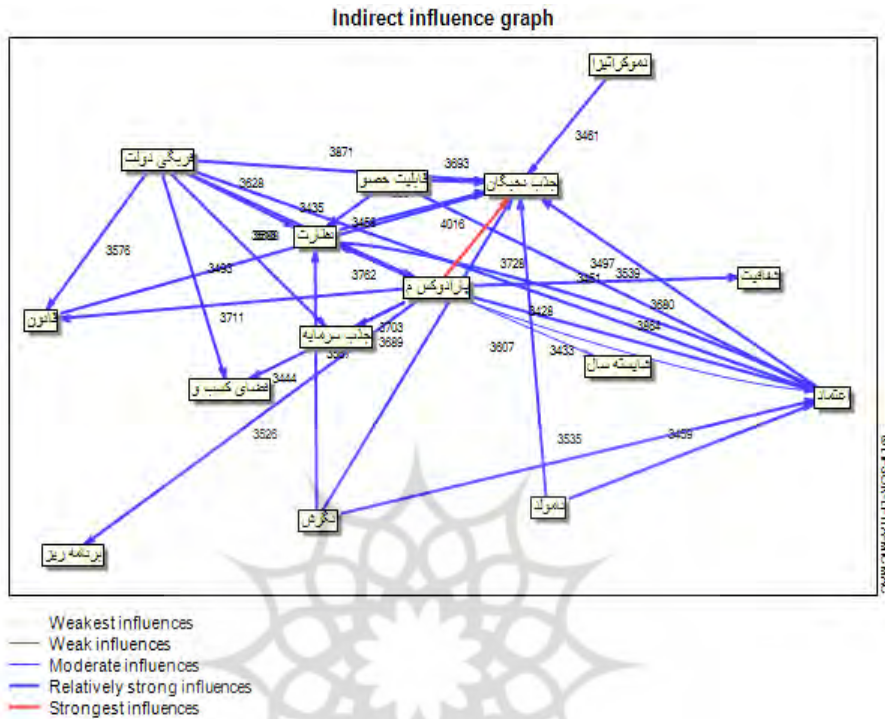
پیشران‌های ناحیه چهار (تأثیرپذیر): این پیشران‌ها تأثیرگذاری کمی بر سیستم دارند و خود تابع تغییرات در سایر متغیرها هستند. پیشران‌های شماره P14 (برنامه‌ریزی)، P15 (جذب سرمایه - گذار خارجی) و P17 (جذب نخبگان) در این ناحیه قرار دارند.

تصویر ۲. نمودار پلان اثر گذاری و اثر پذیری مستقیم پیشرانها

تحلیل گراف اثر گذاری

گراف اثر گذاری نشان دهنده روابط پیشرانها و چگونگی اثر گذاری آنها بر همدیگر است. این گراف در قالب خطوط قرمز و آبی نشان داده می شود و بیانگر جهت اثر گذاری هر پیشران است. خطوط قرمز نشان دهنده اثر گذاری شدید عوامل بر همدیگر و خطوط آبی، با تفاوت در ضخامت روابط متوسط یا ضعیف را نشان می دهد. وضعیت روابط بر گراف اثر گذاری بیانگر این است که پیشران پارادوکس منافع بر روی پیشران جذب نخبگان به شدت تأثیر گذار خواهد بود.

تصویر ۳. تأثیر گذاری غیر مستقیم پیشرانها

شناسایی پیشران‌های مؤثر در آینده خصوصی‌سازی در ایران وابسته به عوامل و شرایط گوناگون اقتصادی، سیاسی، منافع طرفین و منافع ذی‌نفعان است. در این پژوهش سعی شده است در خصوص تمامی پیشران‌های مؤثر در آینده خصوصی‌سازی در جمهوری اسلامی از خبرگان و کارشناسان مرتبط در این زمینه به روش دلفی نظرسنجی شود و در نرم‌افزار ساختاری میک‌مک ارتباط این عوامل با هم سنجیده شود و پیشران‌های برتر در حکم پیشران‌های مؤثر و پیشران‌های با ضریب تأثیر گذاری بالا استخراج شوند. این پیشران‌های کلیدی و تأثیرگذار جدول ۶ پیشران‌های هستند که باید در تعیین استراتژی‌ها، مشخص نمودن الگوهای توسعه خصوصی‌سازی و تعیین مناسبات مختلف با سایر ذی‌نفعان از طرف سیاست‌گذاران و ارگان‌های مربوطه در نظر گرفته شوند.

Classify variables according to their influences

تصویر ۴. رتبه بندی عوامل بر اساس میزان تاثیرگذاری پیشران‌ها

بر اساس داده‌های برآمده از جدول شماره ۶ مهم‌ترین پیشران‌های موفقیت خصوصی سازی در آینده جمهوری اسلامی مشخص گردیدند. غالب نظریاتی (نظریه استبدادشرفی، نظریه پاتریمونیا لیس، نظریه دولت مطلقه، نظریه دولت رانتیر) که در پی تبیین ماهیت دولت در ایران بوده‌اند همواره بر بزرگ بودن اندازه دولت و سازو برگ‌های اقتصادی، سیاسی و ایدئولوژیکش تاکید کرده‌اند. این نظریات با اشاره به ریشه‌های تاریخی این فریگی؛ برماهیت مستقل و فراطبقاتی دولت در ایران از بابت خاستگاه و ماهیت و همچنین عملکرد و تفاوت آن با جوامع اروپایی اشاره کرده‌اند که این خصیصه در تاریخ معاصر ایران به دلیل ورود عنصری به نام درآمدهای نفتی تشدید شده است. از طرف دیگر؛ بواسطه روندهای تاریخی مسیر توسعه، بخش نامولد اقتصاد همواره جزء مهمی در ساختار اقتصاد سیاسی قدرت در ایران بوده است. این بخش بدون ایجاد

ارزش افزوده در کالا و خدمات؛ صرفاً به بازتوزیع درآمد از یک فرد به فرد دیگر می‌پردازد. فعالیت‌هایی نظیر کسب سود از طریق خرید و فروش سوداگرانه املاک، مسکوکات و فلزات گران‌بها، ارز، سپرده‌گذاری بانکی، واسطه‌گری و توزیع کالا، ریسک پایین و سود بالایی دارند و می‌توانند بخش اعظم سرمایه‌های کشور را به خود اختصاص دهند. بخش خصوصی در ایران چندان قوی نیست. وقتی بخش خصوصی قوی نیست، یعنی در عمل نمی‌تواند در زمان واگذاری‌ها بخواهد بنگاه‌های واگذار شده بزرگ را خریداری کند و بنگاه‌های خصوصی در برخی ابعاد توانایی خرید بنگاه‌های بزرگتر را ندارند. یکی از علت‌های اصلی ضعف بخش خصوصی این است که دولت‌ها در ایران به بخش خصوصی اعتماد ندارند و در تمام تصمیم‌گیری‌های خود به طور نانوخته قصد دارند که اجازه ندهند بخش خصوصی بزرگتر و قوی‌تر شود. با این شرایط خصوصی‌سازی در عمل به شعار تبدیل می‌شود و جایی برای حضور بخش خصوصی باقی نمی‌ماند.

مسئله نظارت عمومی در مدیریت فرایند خصوصی‌سازی در ایران یک پیشران قابل تأمل و بررسی است. این مسئله با آسیب‌ها و چالش‌هایی نظیر مصونیت از نظارت، فرهنگ نظارت‌ناپذیری، تعدد مراجع نظارتی، ناهماهنگی در نظارت، ابزارهای ناقص نظارتی، اعمال نظارت در هم‌گره سلیقه و اقتصاد سیاسی خورده است. پیشران تضاد منافع نیز در ادبیات حکمرانی خوب و مبارزه با فساد مورد توجه متخصصان امر قرار گرفته است. بنیان این مفهوم بر این پیش‌فرض استوار است که برای پیشگیری از فساد صرف اتکای بر راهکارهای مبتنی بر کنترل درونی افراد نظیر وجدان و ارزش‌های اجتماعی، ترس از رسوایی و باورهای مذهبی کافی نیست و این امر نیازمند آرایش و ترتیبات نهادی خاصی است که ناظر بر موقعیت‌های پیش از وقوع فساد باشند و برای این کار با ضمن شناسایی تمامی ذی‌نفعان دخیل در موقعیت‌های مختلف، نسبت به اتخاذ راهبردهای گوناگون مدیریت تعارض منافع اقدام کرد.

و در نهایت، موفقیت هر امر توسعه‌ای در طولانی‌مدت منوط به احترام به اعتماد عمومی شهروندان است. تجربه‌های گوناگون سیاست‌گذاری‌های اقتصادی در کشورهای گوناگون بیانگر آن است

که هرگونه بهبود رفاه در جامعه نیازمند اصلاحاتی از طریق بهبود عملکرد عوامل تولید بوده است. این امر به تغییر در موازنه قدرت در درون جامعه (جناح‌های گوناگون قدرت/ سرمایه و نیز نیروی کار/ سرمایه) منجر می‌شود و مقاومت‌هایی را از سوی بازندگان در پی خواهد داشت. در راستای مدیریت مقاومت بازندگان؛ سیاست‌گذار می‌تواند با اتکاء به عنصر توجه به اعتماد عمومی؛ اذهان ذی‌نفعان را برای این تحول آماده کرده و با اخذ نقطه‌نظرات آنان و نیز ایجاد نهادهای جدیدی نظیر بیمه بیکاری و شفاف‌سازی نسبت به مشارکت تمامی جناح‌ها در منافع حاصله؛ نسبت به کاهش هزینه‌های عملیاتی پروژه توسعه‌ای (در اینجا خصوصی سازی) اقدام نماید.

جدول ۶. پیشران‌های اساسی خصوصی سازی در آینده جمهوری اسلامی ایران

تعریف پیشران	پیشران	N°
پارادوکس منافع	۹	۱
فریگی دولت	۳	۲
اعتماد عمومی	۱۲	۳
نظارت پذیری	۴	۴
نگرش مسئولان	۸	۵
استیلاء بخش نامولد	۲	۶

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بیش از سه دهه است که خصوصی سازی به‌عنوان علاجه برای دردهای اقتصاد خاورمیانه و ایران از سوی نهادهای بین‌المللی (همانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول) و سیاست‌گذاران داخلی تجویز می‌شود. این که بخش بزرگ دولتی در خاورمیانه به دلیل پتانسیل بالای فساد و ازبین‌بردن رقابت همانند سدی در برابر رشد اقتصادی قرار گرفته استدلال اصلی چنین تجویزی را تشکیل می‌دهد. بعلاوه در ادامه چنین استدلالی ادعا می‌شود که با کاهش اندازه بخش دولتی و رشد بخش خصوصی، به‌واسطه افزایش رقابت و از طریق دست‌های نامرئی بازار مشکل فقدان رشد اقتصادی خاورمیانه و به‌تبع آن بیکاری حل خواهد شد. نتیجه چنین تشخیص و تجویزی برای

اقتصاد ایران خصوصی سازی های گسترده در بخش های مختلف دولتی، از صنعت گرفته تا کشاورزی و سرویس بوده است؛ روندی که از زمان پایان جنگ تا به امروز ادامه پیدا کرده است. در گزارش سازمان بین المللی کار در سال ۲۰۱۵ نشان داده شده است که روند موقتی سازی شغلی طی دو دهه اخیر در ایران و برخی دیگر از کشورهای خاورمیانه روند به مراتب شدیدتری نسبت به کشورهای اروپایی داشته است. موقتی سازی شغلی یکی از مهم ترین سازوکارهای بازار آزاد در راستای تشکل زدایی و به تبع آن بی صدا کردن نیروی کار در مناسبات سیاست گذاری است. در حال حاضر بیش از ۸۰ درصد نیروی کار شاغل در بخش خصوصی ایران در قالب قراردادهای موقت کمتر از یک سال مشغول به کارند (سازمان بین المللی کار، ۲۰۱۵:۳۶).

هدف اصلی این تحقیق؛ تعیین و شناسایی پیشران های مؤثر در آینده خصوصی سازی در جمهوری اسلامی ایران بود که در قالب طبقه بندی و تعیین اهمیت و اولویت هریک از آنها مفصل بندی گردید. برای نیل به این هدف، پس از مرور ادبیات نظری و تجربی پژوهش، ۱۸ پیشران موثر و نهایی مؤثر در آینده خصوصی سازی با استفاده از روش دلفی و نظر خبرگان شناسایی و توسط نرم افزار میک مک مورد سنجش قرار گرفت. پیشران های دوجهبی، تاثیر گذار، مستقل و تاثیر پذیر شناسایی شدند و در نهایت با ارزیابی ۱۸ پیشران، پیشران های کلیدی و اهرمی دارای بیشترین اهمیت بر آینده خصوصی سازی در جمهوری اسلامی ایران شناسایی شدند.

نتایج تحقیق هم راستا با پژوهش های نجات و همکاران (۱۳۸۹)، قریشی خوراسگانی (۱۳۹۶)، بحری ثالث و دیگران (۱۳۹۴)، محرم پور و نعیمی (۱۳۹۶) و کوچیندا و والاچی (۲۰۰۲) نشان داد که موفقیت خصوصی سازی در هر کشور مستلزم ترکیب شرایط علی و ساختاری متنوعی است که منجر به رشد و توسعه اقتصادی کشور خواهد شد. این شرایط، کلیدی اندام واره را تشکیل می دهد که متأثر از پیشران های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. مؤلفه هایی نظیر قدرت اجماع نخبگان، مدیریت تضاد منافع، نحوه تعاملات با نظم بین المللی سرمایه، فرهنگ اقتصادی حاکم بر جامعه، گردش آزاد اطلاعات، محدودیت های بوروکراتیک و درجه دموکراتیزاسیون می توانند فراتر از

تک مؤلفه "تغییر مالکیت" بر نحوه عملکرد بنگاه‌های اقتصادی و ارتقاء شاخص‌های رشد و توسعه یافتگی مؤثر باشند. در راستای همین رویکرد؛ منتقدان خصوصی سازی ادعا می‌کنند که مالکیت خصوصی لزوماً به بهبود کارایی منجر نمی‌شود و مدیران بخش خصوصی ممکن است در اتخاذ استراتژی‌های سودآور یا شیوه‌های شرکتی که خدمات ضروری را برای بخش‌های بزرگی از مردم غیر قابل قبول یا غیر قابل دسترس می‌سازد، تردیدی نداشته باشند. برای مثال، یک عملیات سودجویانه ممکن است ارائه مراقبت‌های بهداشتی به افراد بی‌بضاعت را انتخاب نکند یا آموزش را به کودکان فقیر یا ناتوان در یادگیری گسترش تسری ندهد. تلاش برای سودآور کردن چنین فعالیت‌هایی به احتمال زیاد به معنای از سرگیری مجدد مداخله دولت خواهد بود. نتیجه ممکن است جذابیت کمتری نسبت به زمانی داشته باشد که دولت به سادگی به ارائه خدمات در وهله اول ادامه دهد (Goodman & Loveman, 1991). در همین راستا پیشنهادهایی در خصوص راهکارهای عملیاتی خصوصی سازی موفق به شرح ذیل ارائه می‌گردند:

- بازبینی ساختار صورت‌های مالی در کشور برای اجرای دقیق‌تر و شفافیت بیشتری.
- افزایش شفافیت روند خصوصی سازی از طریق استفاده حداکثری از ظرفیت نهادهای جامعه مدنی نظیر تشکل‌های مردم‌نهاد، روزنامه‌نگاران، معتمدین محلی و... جهت نظارت بر حسن عملکرد در فرایند خصوصی سازی
- بهبود آموزش‌های مدیریتی محلی از طریق بنانهادن مراکز و مؤسسات آموزشی جدید پیشرفته، آموزش مدرسان در خارج، اتخاذ تکنولوژی آموزشی به روز و تدارک زمینه‌های مطالعاتی اولیه و سایر اطلاعات.
- زمان‌بندی خصوصی سازی باید طوری باشد که کمترین تأثیر منفی را بر وضعیت کارگران داشته باشد. بدترین هنگام برای اجرای برنامه خصوصی سازی زمانی است که کشور مشغول اجرای برنامه‌های تثبیت صندوق بین‌المللی پول است. نرخ رشد کاهنده سرمایه گذاری و

تولید به رشد بسیار کند اشتغال منجر خواهد شد و خصوصی سازی به وضعیت وحشتناک بیکاری منتهی می شود. این امر همچنین دستمزدهای واقعی را کاهش می دهد.

- آگاهی بخشی، فرهنگ سازی، متقاعدسازی افکار عمومی شهروندان در خصوص منافع رقابت، کارایی و بهره‌وری اقتصادی و نقش سرمایه خارجی
- تنظیم برنامه‌های حمایتی و پرداخت جبران به کارگران مربوط
- افزایش آگاهی کارگران و عموم مردم نسبت به برنامه خصوصی سازی از طریق گفتگو با اتحادیه‌های صنفی و کارگری و برگزاری سمینارهای عمومی، انتشار مقالات در روزنامه‌ها و نشریات ویژه کارگری و صنفی و توجه کارگران در خصوص سهام و بازارهای سهام
- ایجاد قابلیت‌های کارآفرینی و مدیریتی برای کارگران برای ایجاد کسب و کارهای کوچک
- ترتیبات مناسبی برای آموزش نیروی کار مازاد به منظور آماده سازی برای اشتغال در کسب و کارهای تجاری و حرفه‌های جدید فراهم شود.
- حمایت از رفاه مصرف کنندگان در برابر قدرت‌های احتمالی انحصاری شرکت‌ها
- ایجاد برنامه خصوصی سازی مبتنی بر مشارکت و هدفمند
- بسط خدمات آموزش و تعلیم و استخدام دوباره برای گسترش مهارت‌ها، افزایش توان جابه‌جایی کارکنان و ایجاد شغل جدید از طریق اجرای برنامه‌های تحقیق و توسعه شرکت‌ها
- دریافت تعهدات لازم اجرا از مالکان جدید واحدهای خصوصی نسبت به سرمایه گذاری و اشتغال

فهرست منابع

- احمدی امویی، بهمن. (۱۴۰۲). چگونه می توان یک کشور را دزدید؟ تبارشناسی خصوصی سازی در جمهوری اسلامی، کالیفرنیا، بنیاد تسلیمی.
- امینی سابق، زین العابدین؛ گنج پزیران، زهرا. (۱۳۹۷). نقش خط مشی های خصوصی سازی بر رشد مالی شرکت های بیمه در ایران با رویکرد توسعه، فصلنامه خط مشی گذاری عمومی در مدیریت، سال نهم، شماره سی و یکم، صص ۸۱-۶۷.
- بحری ثالث، جمال؛ فتحی عبداللهی، احمد؛ کرمی، غلامرضا. (۱۳۹۴). بررسی تاثیر خصوصی سازی بر عملکرد مالی و عملیاتی شرکت های دولتی خصوصی سازی شده پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، نشریه حسابداری دولتی، ش ۳، صص ۴۰-۳۱.
- بهداد، سهراب؛ فرهاد نعمانی (۱۳۹۳). طبقه و کار در ایران، تهران، نشر آگه.
- پرکوپنکو، ژوزف. (۱۳۸۰). مدیریت خصوصی سازی، ترجمه: دردانه داوری و حسین اکبری، تهران، انتشارات مرکز پژوهش صنعتی آریانا، چاپ اول.
- تاری، فتح اله؛ حنیفه زاده، لطیف. (۱۳۹۲). نقش خصوصی سازی و تغییر ساختار مالکیت بر کارایی شرکت های بیمه. مجلس و راهبرد، ۲۰(۷۵)، ۵-۲۴. <https://sid.ir/paper/224780/fa>. SID.
- قریشی خوراسگانی، مریم سادات؛ یمنی دوزی سرخابی، محمد؛ ذاکر صالحی، غلامرضا؛ گلنار، مهران. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای مقالات حوزه خصوصی سازی آموزش عالی در مجلات علمی کشور، نشریه سیاست علم و فناوری، سال نهم، شماره ۳، صص ۹۵-۶۱.
- محرم پور، غلامحسین؛ فهیمی، حمید. (۱۳۹۶). بررسی تاثیر اجرای سیاست های اصل ۴۴ قانون اساسی بر قابلیت مالی شرکت های دولتی، سیاست های راهبردی و کلان، شماره ۲۰، صص ۱۰۰-۸۰.
- مساعده، محمد. (۱۳۹۷). زمستان خصوصی سازی، روزنامه شرق شماره ۳۳۳۵، یکشنبه ۱۶ دی ۱۳۹۷.
- مؤمنی، فرشاد؛ شیما حاجی میرزایی. (۱۳۹۵). اقتصاد سیاسی خصوصی سازی همراه با فساد، فصلنامه پژوهش نامه اقتصادی، سال هفدهم، شماره ۶۷، صص ۲۵۲-۲۲۱.
- نجات، سید امیررضا؛ میرزاده، اکبر؛ شهبازی، محمد؛ جواهری کامل، مهدی. (۱۳۸۹). بررسی تاثیر خصوصی سازی بر عملکرد شرکت های دولتی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه پژوهش نامه بازرگانی، شماره ۵۵، صص ۹۶-۷۵.
- Al-Roubaiee, Falah Ali. (2003). *Economic Development Between the State and the Private Sector* [Online] -<http://adelamer.catsh.info/vb/showthread.php?t=4818>.
- Battaglio R. Paul. (2009), *Privatization and Citizen Preferences A Cross-National Analysis of Demand for Private Versus Public Provision of Services in Three Industries, Administration & Society, Volume 41 Number 1, pp. 38-66, Sage Publications.*

- Baum DR, Cooper R, Lusk-Stover O. (2018) «Regulating market entry of low-cost private schools in education providers in Nigeria: A case of private primary education, *Journal of Global Educational Development*, 60: 100-112.
- Beesley, Micheal.E (2005). *Privatization Regulation and Deregulation*. 2nd, Edition ,Published in Association with the Institution of Economic Affairs.
- Bray, M. (2002). The costs and financing of education: Trends and policy implications. *Asian Development Bank and Comparative Education Research Centre*, University of Hong Kong, Hong Kong, pp: 201-211.
- Brooks, Mary.R and Culinane, kavin . (2007). *Devolution Port Governance and Port Performance, Research in Transportation Economics*. Volume 17-51, sever JA.
- Estrin (Pelletier;2018), Privatization in developing countries: what are the lessons of recent experience?. *The World Bank Research Observer*, 33(1), 65-102.
- Faisal, M., Banwet, D.K. and Shankar, R. (2006). Supply chain risk mitigation: modelling the enablers, *Business Process Management*, 12(4): 535-552.
- Goodman .John and Loveman Gary. (1991) Does Privatization Serve the Public Interest? On <https://hbr.org/1991/11/does-privatization-serve-the-public-interest>.
- Gupta, Asha . (2000). *Beyond Privatization*, MacMilan Press LTD.
- Hermann, Christoph. and Jorg Flecker .(2012). *Privatization of Public Services, Impacts for Employment, Working Conditions and Service Quality in Europe* , First
- Huang, Z. & K.Wang. (2011). *Ultimate Privatization and Change in Firm Pformance Evidence from China*. Bican.
- Kočenda, E., & Valachy, J. (2002). Firm ownership structures: Dynamic development. *Prague Economic Papers*, 11(3), 255-268.
- Megginson, W., & Netter, J. M. (2021). From state to market: A survey of empirical studies on privatization. *Journal of Economic Literature*, 34, 321–389. Published, New York: Routledge.
- Reinsberg, B; Kentikelenis, A; Stubbs King, L.2019). The world system and the hollowing out of state capacity: how structural adjustment programs affect bureaucratic quality in developing countries. *American Journal of Sociology*, 124(4), 1222-1257.
- Tsai. T.H., Wan. C.C., & Chiou, J.R. (2016). Can Privatization be a Catalyst for Environmental R&D and Result in a Cleaner Environment? . *Resource and Energy Economics*, 43: 1-13.
- Warfield, J.W. (1974). Developing interconnected matrices in structural modelling, IEEE transcript on systems, *Men and Cybernetics*, 4(1): 51-81.
- Welch, D., & Fremond, O. (1998). *The case-by-case approach to privatization: techniques and examples*. The World Bank.
- Xing, M. & Tan, T. (2021). Environmental Attitudes and Impacts of Privatization on R&D, Environment and Welfare in a Mixed Duopoly. *Economic Research*, 34(1): 807-827.

